

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 83-114, ELAZIĞ-2010

TUNCELİ İLİ'NDE HAYVANCILIK *Stockbreeding in Tunceli Province*

Esen DURMUŞ *

ÖZET

Türkiye’de birçok aile geçimini hayvancılıkla sağlamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılık tarımla birbirini tamamlayan bir ekonomik etkinliktir. Hayvancılık taşıdığı büyük potansiyel ile Aşağı Murat Dağlık Yöresi ekonomisi yönünden güçlü bir kaynak ve kırsal bölgede yaşayan nüfusun çoğunun geçimini sağlayan önemli bir faaliyet alanıdır. 1991–2008 yılları arasında hayvan sayılarında önemli azalmalar gözlenmiştir. Terör nedeniyle köylerin boşalması, hayvancılıkla uğraşan nüfusun göç etmesi, yaylalar ve meralara çıkılması ve hayvan otlatılmasının yasaklanması ve son dönemlerde ekonomik krizlerin yaşanması her yerde olduğu gibi Tunceli ilinde de hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Büyükbaş hayvan sayısında % 60, binek-yük hayvancılığında % 71, koyunculukta % 44 ve kıl keçisinde % 68 oranında bir azalma gerçekleşmiştir. Bu dönemde zarar görmeyen ve teşvik edilen tek faaliyet arıcılıktır. Arıcılık faaliyetinde % 51’lik bir artış gözlenmiştir. Munzur ve Mercan dağlarının zengin florası arıcılıkla uğraşan aileler için bir avantaj olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aşağı Murat Dağlık Yöresi, Tunceli, kıl keçisi, arıcılık, yaylacılık.

SUMMARY

Many families make money from stockbreeding in Tunceli province. Stockbreeding is a supplementary economical activity together with agriculture. It is also a vital economical source and activity for the people to make money in the rural area, regarding its potential, in the lower Murat mountainous district. However, animal population decreased considerably between 1991 and 2008 in the region. Desertion of the villages due to the terror, prohibition for meadows, immigration of the population dealing with stockbreeding, going to the meadows and plateaus for transhumance, prohibition of grazing in these areas and recent economic crises have a negative effect on stockbreeding in Tunceli as well, just like the other parts of the country. A decrease of 71 % in cattle-breeding, of 44 % in sheep breeding and of 68 % in goat breeding have been recorded. The only improving activity supported has been apiculture in this period, which has an increase of 51 %. The rich flora of Munzur and Mercan mountains has presented big advantages for the families in apiculture.

Key Words: Lower Murat Mountainous Region, Tunceli, goat, apiculture, transhumance.

* Yrd.Doç.Dr.,Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Elazığ; esendurmus@firat.edu.tr

Giriş

Hayvancılık bölgesi olarak bilinen Doğu Anadolu Bölgesinde Tunceli'nin önemli bir yeri vardır. Nüfusun büyük bir kısmı hayvancılıkla uğraşmaktadır. Hayvancılık faaliyetinin büyük bir kısmı “yarı göçebe hayvancılık” şeklindedir. Özellikle de küçükbaş hayvancılık faaliyeti ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Bu faaliyet içinde de koyun yetiştiriciliğinin ayrı bir yeri vardır. Koyun yetiştiriciliğini, Çemişgezek ve Pertek de yarı yerleşik durumda bulunan Şavak aşireti mensupları yapmaktadır. Bu aşiret yazın ilin kuzeyindeki ve Erzincan ile Erzurum'da bulunan yaylalara, geçtikleri bölgelerin meralarını kullanmada güçlüklerle karşılaşarak göç etmektedir. İlin merkez ve dağlık bölgelerinde son yıllarda sayıları azalmakla birlikte kıl keçisi beslenmektedir. Keçi sayısı 1991 yılında 200.000'in üzerinde iken bölgedeki ormanlarda büyük bir tahribat yaptığı için, sayılarında son yıllarda yaşanan terör olaylarının da etkisiyle gittikçe azalma görülmüştür. Bölgede sığırcılık da önemli bir faaliyettir. Son yıllarda arıcılık bitki örtüsünün gür olduğu alanlarda alternatif bir geçim kaynağı olarak yerini almaktadır.

Tunceli'de hayvan sayılarında son yıllarda azalmalar görülmektedir. Bu azalış hayvancılıkta verimi arttırmak için intansif metotlara dayalı bir azalış olmadığından hayvancılık olumsuz yönde etkilenmektedir. 1990'lı yılların başlarında, 450.000'in üzerinde olan koyun sayısı 2000'li yıllara gelindiğinde 237.000, 213.000 olan keçi sayısı 66.000, 72.000 olan sığır sayısı 32.000'lere düşmüştür. Hayvancılık faaliyetleri içinde sadece arıcılıkta bir artış söz konusudur. Bu dönemde 25.000 olan kovan sayısı 38.000'lere ulaşmıştır. Yukarıdaki rakamlardan da anlaşıldığı gibi Tunceli hayvancılığı şu anda yöre ekonomisini veya yerel ihtiyacı bile karşılayamayacak bir çizgiye doğru gitmektedir. Hayvancılık verilerini değerlendirdiğimiz zaman karşımıza çıkan en önemli sonuç 1991 yılından sonra 1995 yılına kadar düzenli bir şekilde azalan hayvan sayıları 2000 yılına gelindiğinde başlangıçtaki seviyeye ulaşmasa da yavaş bir artış gözlenmektedir.

Bu çalışmada genel olarak Tunceli hayvancılığının dağılışı ve gerilemesinin neden ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Bu değerlendirme yapılırken de hayvancılığı etkileyen fiziki ve beşeri coğrafya prensipleri ortaya koyulacaktır. Özellikle dağılış prensibinden geniş bir şekilde yararlanılacaktır.

Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

Araştırma alanı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Fırat Bölümünün Aşağı Murat Dağlık Yöresi'nde yer alır. Tunceli'nin kuzeyinde Erzincan, doğusunda Bingöl ve Elazığ, batısında Erzincan ve Elazığ, Güneyinde de Elazığ illeri ile sınırlanmıştır (Harita 1). İlin

Bu çalışmada TÜİK'den ve Tunceli Tarım İl müdürlüğünden alınan hayvancılık verileri kullanılmıştır (1991–2006). Alınan istatistik veriler değerlendirilerek uygun oransal dağılımlar haritalanmıştır. Yine hayvancılığı etkileyen beşeri ve fiziki faktörler değerlendirilerek mevcut kullanımlar ve yapılması gereken çalışmalara değinilmiştir. Hayvancılık sektöründeki azalmalar nedenleriyle verilmeye çalışılmıştır. Tunceli'nin hayvancılık sektöründeki sahip olduğu mevcut durum, avantajlar, dezavantajlar ve fırsatlar araştırılmış öneri olarak sunulmuştur. Tunceli için önemli olan yayla hayvancılığı hakkında sadece genel bilgilere ulaşılmış hangi köylerin hangi yaylaları kullandığı gizlilik niteliğinden dolayı ayrıntılı bir şekilde incelenememiştir.

1.Doğal Çevre Özellikleri ve Hayvancılık İlişkisi

1.1.Yeryüzü Şekilleri

Tunceli, Fırat nehrinin iki ana kolu olan Murat ile Karasu nehirleri arasında, etrafını tabii bir duvar gibi çevreleyen Munzur ve Mercan dağlık kütleleri arasında bulunmaktadır.

Tunceli arazisinin, % 70'ini dağlar, % 25'ini platolar ve % 5'ini ovalık alanlar oluşturur. Dağlık ve engebeli alanlardan oluşan toprakların kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğusunda Doğu Toros dağlarının uzantısı olan Munzur dağları yer alır. Munzur dağlarının doğu ucunda Mercan dağları bulunur (Saraçoğlu, 1989). Doğuya doğru Avcı ve Bağırpaşa dağları kuzey sınırını oluşturan dağlardır. Güneye doğru gidildikçe yükselti azalmaktadır. (Harita 2).

Tunceli arazisinin % 25'lik bir kısmını oluşturan platolar, kuzeydeki yüksek platolar ve güneydeki alçak platolar diye 2 bölümde incelenmektedir. Kuzeydeki yüksek platolar Munzur dağları ve Bağırpaşa dağının üzerinde yüksek sırtlarla çevrilmiş 2000-3000 m yüksekliklerde görülür. Güneydoğu ve doğuda Pülümür çayı vadisine inen kesimde çeşitli yükselti basamaklarında sıralanmış platolar vardır. Bu platoların en önemlileri Mercan dağları üzerindeki Merk ve Munzur dağlarının orta bölümünde yer alan Kepir yaylalarıdır. Kışları çok soğuk geçen bu platolar yazın otlak alanları olarak kullanılır (Harita 2). Güneydeki alçak platolar ise 850-1250 m yüksekliklerde görülür. Bunlar yüksek platolara göre akarsular tarafından daha fazla parçalanmıştır. Bu platolar üzerinde kuru tarım yapılır. Alçak platolar Keban Baraj Gölü'ne doğru geniş bir etek düzlüğü halinde görülür (Erinç, 1953). Bu alanlar aynı zamanda koyun yetiştiriciliğinin yoğun yapıldığı yerlere karşılık gelir.

Tunceli'de ovalar, il topraklarının % 5'ini kaplamaktadır. İlde önemli sayıla bilecek ova ve düzlükler bulunmaktadır. Ovacık ve Yeşilyazı ovası, diğer düzlük

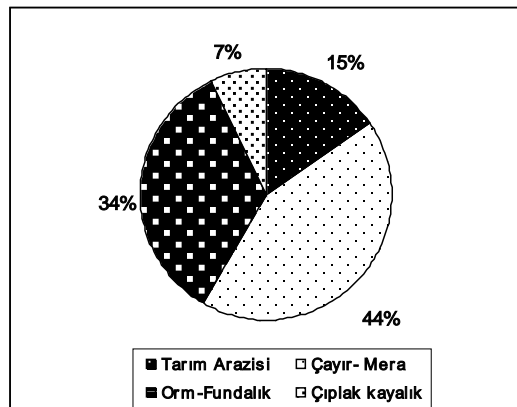
Tablo 1. Tunceli İlinde İlçelere göre arazi kullanım durumu (1997)

Kullanım Şekli	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Tarım Arazisi	10.239	22.515	8.922	26.800	4.435	8.633	23.684	8.843
Çayır- Mera	26.565	39.660	22.116	23.708	21.720	59.618	34.815	95.380
Orm-Fundalık	73.835	8.980	26.748	11.184	27.225	45.625	21.267	43.636
Çıplak kayalık	4.790	4.185	1.585	1.005	190	31.365	2.120	8.895
Diğer	539	132	254	121	103	394	261	233
Toplam	115.968	75.472	59.625	62.818	53.673	145.635	82.147	156.987

Kaynak: Köy Hizmetleri Müdürlüğü (Tunceli İli Arazi Varlığı Kitapçığı 1997)

Arazi kullanım durumuna bakacak olursak; toplam 777.440 hektarlık arazinin, 113.180 ha tarım arazisi (%15), 323.582 ha çayır ve mera arazisi (%41), 258.500 ha orman-fundalık arazi (%33) ve 82.178 ha (%11) diğer araziler olarak dağılım göstermektedir (2003-Tunceli tarım mastır planı). İlde çayır ve mera alanlarının geniş yer kaplaması hayvancılık ekonomisini ön plana çıkarmıştır. Yayla hayvancılığında kullanılan çayır ve mera alanları %41'lik bir orana karşılık gelir. Kıl keçisi ve arıcılık faaliyetinde kullanılan orman ve fundalıkların da %33'lük bir değere sahip olması toplam arazi kullanımında %74'lük bir alanın hayvancılık için kullanıldığını göstermektedir. Mera alanlarının kaba yem ihtiyacını karşılıyor olması hayvan yetiştiriciliği bakımından bir avantaj olarak değerlendirilir. Orman alanlarının fazlalığı ise yağış için önem teşkil etmektedir. Çayır mera ve yayla alanları Pülümür, Ovacık ve Merkez ilçede daha fazla yer kaplamaktadır. Çok dağlık ve engebeli bir topografya sahip olan ilde, tarım yapılacak yerler son derece dar olduğundan hayvancılık başta gelen ekonomik faaliyettir (Tablo 1, Şekil 1, Harita 3).

Şekil 1. Tunceli İli arazi kullanım durumu

Tunceli’de 108 yayla yerleşmesi vardır. Bu yaylaların 233 bin baş hayvan kapasitesi vardır, fakat bu sayının çok altında hayvan yaylaya götürülmektedir.

Tablo 2: Tunceli’de 2008 Yılı İtibariyle yaylacılık faaliyeti durumu

İlçeler	Toplam yayla sayısı	Çıkan yayla sayısı	Aile sayısı	Hayvan Sayısı
Merkez	25	7	25	6.000
Cemişgezek	10	9	10	2.810
Ovacık	50	25	80	23.950
Pülümür	40	25	177	60.000
Toplam	125	66	292	92.760

Kaynak: Tunceli Tarım İl Müdürlüğü Verileri 2009

Tunceli ilindeki yaylalar, dışarıdan gelen göçer ailelere kapalıdır. Çünkü yaylalar sadece Tunceli’nin ihtiyacını karşılayabilecek orandadır. 2008 yılında Pülümür, Ovacık, Çemişgezek ve Merkez ilçeye bağlı yaylalara çıkılmasına izin verilmiştir. Ancak Tunceli’den Erzurum-Kars yaylalarına giden yarı göçebe aileler de vardır (Tablo 2).

Tablo’da da görüldüğü gibi en çok kullanılan yaylalar Pülümür ve Ovacık’tadır. Mazgirt hariç her ilçeden yaylaya çıkan aileler vardır. Tunceli’de yasaklanmadığı dönemlerde ortalama 250 aile yaylaya çıkmaktadır. Özellikle Şavak aşiretine mensup aileler Erzurum ve Kars yaylalarına gitmektedirler. En yoğun yayla alanları Ovacık ve Pülümür’de bulunmaktadır. Ekonomik açıdan da en önemli yaylalar bunlardır. Verimli otların olması, su probleminin yaşanmaması nedeniyle en çok bu yaylalar kullanılmaktadır. Elde edilen hayvansal ürünler yaylalarda değerlendirilmekte, yapılan tulum ve salamura peynirleri ticari amaç güdülerek dışarıya pazarlanmaktadır.

Yaşanılan en önemli sorun ise ulaşımdır. Motorlu araçların gidebileceği yere kadar ulaşım araçlarla sağlanır. Yolun geri kalanında ise binek-yük hayvanlarından faydalanılmaktadır. Yaylaya çıkış ve inişlerde hem de üretilen ürünlerin günlük pazara ulaştırılmasında ulaşım sorunu yaşanır.

1990 yılından sonra güvenlik nedeniyle özellikle Nazimiye, Ovacık, Pülümür yaylalarının bir kısmı kapatılmıştır. İlde yaşanan terör olayları yaylacılığı olumsuz etkilemesinin yanında birçok sektörü de olumsuz etkilemiştir. Pülümür yaylalarının bir kısmı da, aşırı otlatmadan dolayı Tarım İl Müdürlüğü tarafından yaylacılığa kapatılmıştır. 2000 yılından sonra yayla yasağın kalkmasıyla (1999 da bazı yaylalar kısmen açılmış) yaylacılık faaliyetleri tekrar yapılmaya başlamıştır. 2004 yılında ise Ovacık yaylaları tamamen açılmıştır.

Tunceli’de yıllık ortalama sıcaklık 12,6°C dir. Ocak ayı ortalama sıcaklığı -2,5 °C, Temmuz ayı sıcaklık ortalaması 27,2°C dir (Tablo 3). Tunceli’de en fazla yağış kış mevsiminde görülür. Yıllık ortalama yağış 939 mm dir. Yağışın yıl içinde dağılışı düzensizdir. Yıllık yağış ortalamasının % 37’si kış, % 34’ü ilkbahar, % 25’i sonbahar ve % 4’ü yaz mevsimlerinde görülür. Yağış çeşitleri içinde kar yağışları önemlidir. Karın yerde kalma süresi uzundur. Karla örtülü günlerin yıllık ortalaması 53,5 gündür (Tablo 3). Kar yağışlarının görülmesi ilkbaharda akarsuların bol su taşımaya neden olmakta ve akarsular üzerinde kültür balıkçılığının yapılmasına olanak tanımaktadır. Bunun yanında karın yerde kalma süresi uzun olduğu için otlak alanlarının kullanılması sağlanmaktadır.

1.3. Bitki Örtüsü Özellikleri

Araştırma alanında çok farklı fiziki coğrafya özelliklerine bağlı olarak, ortaya çıkan bio-çeşitlilik, il topraklarında özellikle bahar aylarında bitki örtüsünde doğal peyzaj bakımında da zengin görüntülerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğu Anadolu orman kuşağı içinde kalan Tunceli topraklarının % 33’nü kaplayan genelde bodur ve baltalık meşe ağaçlarında oluşan ormanlar, orta ve kuzey kesimlerinde, Tunceli Merkez Ovacık, Pülümür, Hozat ve Nazımiye ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. Dağlık kütlelerin güney yamaçlarında, 1800 metreden daha alçak kesimlerde yer yer meşe ve ardıç topluluklarına rastlanmaktadır. Dağların güneye doğru alçalan orta ve güney kesimlerinde, tek tek yükselen dağlarla, bu dağları birbirinden ayıran sırtları genelde meşe ormanlarıyla kaplıdır. Vadilerde ve akarsu boylarında meşe ağaçlarının yanı sıra ardıç, gürgen, dişbudak, Akçaağaç, söğüt, kavak ve çınar ağaçları da bulunmakta, platolarda ise doğal bitki örtüsünü kısa boylu çayır otlar oluşturmaktadır. Kısa boylu çayırların bulunduğu plato alanları ilin yayla alanlarına karşılık gelmekte ve yarı göçebe grupları bu alanlara çekmektedir.

Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde orman varlığı az olmakla birlikte, Keban Baraj Gölü’ne bakan kesimlerde bodur meşeliklere rastlanmaktadır. Güney kesimlerde orman varlığının zayıflamasına karşın meyve bahçelerinin yaygın olması, bitki örtüsünü zenginleştirmektedir. İlin özellikle orta ve kuzey kesimlerinde düzlüklerde ve akarsu kanarlarında ilkbahar aylarında canlanan çeşitli kır çiçekleri, rengarenk örtüler oluşturarak çok güzel görüntüler oluşturmakta ve bitki çeşitliliğine çok önemli bir katkı yapmaktadır. Bitki çeşitliliği arıcılık faaliyetinin gelişmesine ve diğer illerden de arıcılıkla uğraşanları araştırma alanına çekerek gezici arıcılık olarak adlandırılan bir faaliyetin oluşmasını sağlamıştır.

1.4. Hidrografik Özellikler

Tunceli ili akarsu yönünden çok zengindir. Dağlık ve yüksek bir bölgede olduğundan çok sayıda akarsu vardır. Kış mevsiminde yağışlar daha çok kar şeklinde olduğundan akarsular beslenemez. İlkbaharda kar erimeleri ve yağmur şeklindeki yağışlarla akarsular bol su taşırlar. Yazın yağış azlığı ve buharlaşma nedeniyle alçalan su seviyesi, sonbahar yağışlarıyla tekrar yükselir. İlerdeki önemli akarsular; Munzur, Mercan, Pülümür, Peri, Tahar (Ormanyolu) ve Hozat (Singeç) deresidir. Bu akarsular Keban Baraj gölüne dökülmektedir. Tunceli’de Keban Baraj gölü dışında önemli bir göl yoktur. Munzur, Avcı, Karasakal ve Bağırpaşa dağları üzerinde küçük buzul gölleri vardır. Bunlar; Karagöl, Kaçgöl, Şergölü, Dilincik gölü, Çimli gölü, Mercan gölleri, Katır gölleri ve Buyerbaba gölüdür. Keban Baraj gölü ise; Çemişkezek, Pertek, Mazgirt ilçelerinin bir kısım arazisini kaplamıştır (Sarısaltıkoğlu 2006). Bu arazi yaklaşık 25.115 hektarlık bir alana karşılık gelir (Harita 2). Hidrografik birimlerin zenginliği hayvancılıkta su problemlerinin yaşanmamasını sağlamıştır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıkta çayır ve mera alanları kadar suya yakınlık da önemlidir. Yayılacı gruplar genellikle su kaynaklarının yakınlarında konaklarlar. Bunun yanında su kaynakları kültür balıkçılığı için son derece uygun şartlar oluşturmuştur.

2. Beşeri Çevre Özellikleri ve Hayvancılık

2.1. Nüfus Özellikleri

Araştırma alanı, Türkiye’nin az nüfuslu yerlerinden biridir. 1990 dan 2007 yılına kadar yaklaşık 50 bine yakın bir nüfus azalması görülmüştür. 1990 dan 2007 yılına kadar olan süreçte Tunceli ilinin nüfus artış hızı %₀ -35,58 olarak belirlenmiştir. Bu azalmanın nedeni il dışına olan göçlere bağlanmıştır. Araştırma alanında tarım, hayvancılık ve özellikle sanayinin gelişme imkanının kısıtlı olması uzun yıllardır yaşanan, 1985’ten sonrada şiddetlenen terör olayları ve güvenlik nedeni göçün sebeplerini oluşturur. Kırsal kesimde yaşanan göç aktif erkek nüfusunun önemli bir kısmının il dışına ve yurt dışına işçi olarak gitmesine neden olmaktadır.

1990 yılında toplam 133.584 kişinin 50.779’u şehir, 82.785’i kır nüfusunu oluşturur. 2007 yılında ise toplam 75.012 kişinin, 54.369’u şehir, 29.653’ü kırsal nüfusu oluşturur. Şehir ve kır nüfusuna bakacak olursak; 1990 yılında toplam nüfusun % 38,15’ini şehir, % 61,85’ini kır nüfusu oluşturur. 2007 yılında ise toplam nüfusun % 65’i şehirlerde, % 35’i köylerde yaşamaktadır (Tablo 4). 1990 yılında şehir-kır nüfusunun dağılımına baktığımız zaman Merkez ilçe haricinde diğer bütün ilçelerde kır nüfusunun şehir nüfusuna göre daha fazla olduğu görülmektedir. Kırsal nüfusun en fazla olduğu ilçe

Mazgirt ilçesidir. Mazgirt ilçesi İlin diğer ilçelerine oranla tarımsal aktivite açısından elverişli ilçe olması yanı sıra merkeze olan yakınlığından dolayı da terör olaylarından diğerleri kadar etkilenmemiştir. Kırsal nüfus açısından yine Çemişgezek, Pertek ve Ovacık ilçeleri de önemlidir. Bu alanlarda hayvancılık ön plandadır.

Tablo: 4. Tunceli İli kır-şehir nüfusları

Merkezler	1990			2000			2007		
	Şehir N.	Kır N.	Toplam	Şehir N.	Kır N.	Toplam	Şehir N.	Kır N.	Toplam
Merkez	24513	13500	38013	25041	5282	30323	27091	4056	31147
Çemişgezek	3397	9162	12559	3685	6088	9773	3327	4883	8210
Hozat	4606	7037	11643	6589	2554	9143	5837	1986	7823
Mazgirt	3751	17290	21041	2707	10250	12957	2474	7585	1059
Nazimiye	2401	4991	7392	2915	2689	5604	2923	1451	4374
Ovacık	3647	11669	15316	5909	2613	8522	4603	2597	7200
Pertek	5428	13047	18475	5737	7462	13199	6032	5837	11859
Pülümür	3056	6089	9145	1893	2170	4063	2082	1258	3340
Toplam	50799	82785	133584	54476	39108	93584	54369	29653	84022

Kaynak. DİE, 1990, 2000 TÜİK 2007 Tunceli İli nüfus sayımı

2007 yılına gelindiğinde ise Mazgirt ilçesi dışında bütün ilçelerde kırsal nüfusta büyük bir azalma görülmüştür. Kırsal nüfus Mazgirt ve Çemişgezek'te şehir nüfusundan fazladır. Bu ilçeler gerek hayvancılık gerekse de bitkisel üretim açısından elverişli konumda yer alırlar. Yine terör olaylarından dolayı yaşanan göçlerde kırsal nüfusun kan kaybetmesine neden olmuştur. Göç eden nüfusun büyük kısmı kırsal kesimden olması yanında şehirlerde de göç olayına rastlanmıştır. 1990 yılı ile 2007 yılı karşılaştırıldığında Tunceli ili -% 61 göç hızı ile Türkiye'nin en yüksek göç veren illerinden biridir. Tunceli'de sanayi faaliyetlerinin yetersiz olmasından dolayı çalışma imkanı bulamayan aktif nüfus terör ve güvenlik sorunu da eklenince göç etme yolunu seçmiştir.

Bilindiği gibi Tunceli'de hayvancılık özellikle yaylacılık aktivitesini elinde bulunduran Şavak köylülerinin yerleşik hayata geçtiği alanlar Pertek ve Çemişgezek ilçeleridir. Bu ilçelerde hayvan sayısı azalmakla birlikte küçükbaş hayvancılığın hala en yoğun yapıldığı alanlardır. Kırsal nüfusun azaldığı ilçeler ise Ovacık, Hozat, Nazimiye ve Pülümür'dür. İlin kuzey kısımlarını oluşturan bu alanlar topografyanın ve iklim koşullarının sert olduğu, sosyal açıdan ise terör olaylarından en çok etkilenen ilçelerdir (Tablo 4).

Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Durumu

Nüfusun iktisadi faaliyet kollarına bölünüşü konusunda 1975 yılına kadar veri toplanmadığından ancak 1975'ten sonraki veriler değerlendirilebilmiştir. Bu tarihten 1990 yılına kadar tarım ve hayvancılık hep en önde gelen sektörler olmuştur. 1975'te nüfusun % 85,8'i, 1980'de % 80'i, 1985'te % 80,2'si tarım ve hayvancılık sektöründe çalışmaktadır. 1990 yılında iktisaden faal nüfusun % 72'si tarım ve hayvancılık, % 26'sı hizmet ve % 2'si de sanayi sektöründe çalışmaktadır. 2000 yılında ise gerek göçlerin etkisi gerekse de terör olaylarının sonucunda tarım ve hayvancılık sektöründe hızlı bir düşüş görülmüştür. Faal nüfusun % 43'ü bu sektörde çalışırken, hizmet sektörü %56 gibi bir değere ulaşmıştır. Sanayi ise % 1'e gerilemiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Araştırma alanında şehir nüfusunun iktisadi faaliyet kollarına dağılımı

İlçeler	1990				2000			
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
Tunceli	76	182	5416	6174	7	141	8480	8708
Çemişgezek	32	23	639	794	1	39	822	932
Hozat	267	53	1070	1390	3	28	3075	3146
Mazgirt	45	20	642	807	5	8	585	628
Nazımive	6	11	566	633	6	8	1297	1311
Ovacık	49	19	1075	1143	0	46	2979	3055
Pertek	02	152	697	1151	66	111	865	1142
Pülümür	93	18	683	894	6	18	558	592

Kaynak: TÜİK 1990, 2000 Tunceli İli yılı nüfus sayımı

Bilindiği gibi küçük il ve ilçe merkezlerinde hizmet sektörünün artması doğal bir sonuçtur. Çünkü gerek devlet memurluğu gerekse de diğer hizmetlerde şehirselleşen alanlarda hizmet sektörü hep birinci faktördür. Tunceli'de sanayiye yönelik bir kuruluş görülmediği gibi 1990 ile 2000 yılı nüfusu karşılaştırıldığı zaman kırsal ve şehir nüfus artışında hep şehir lehine bir artış söz konusudur. 2000 yılına gelinceye kadar I.sektör olan tarım yerini hizmet sektörüne bırakmıştır. İlde iktisaden faal nüfusun 1990 yılı itibarıyla % 56,7'si erkek, % 43,3'ünde kadın nüfustan oluşmuştur. 2000 yılında ise % 73,7'si erkek, % 26,3'ü kadın nüfustur. 2000 yılı iktisaden faal nüfusa göre tarım sektöründe çalışan nüfusun % 56'sını kadın % 44'ünü erkek nüfus oluşturmaktadır. Tunceli'de kadın iş gücünün büyük çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadırlar. Tarımda çalışan kadın iş gücünün oranı erkeklerden oldukça fazla olmasına rağmen çoğu ücretsiz aile işçisi statüsündedir. Kadın iş gücü oranının yüksekliği, kırdan kente göç ve

özellikle erkek iş gücünün mevsimlik istihdam alanı araması sonucu diğer kentlere gitmesinden kaynaklanmaktadır.

2.2. Yerleşme Özellikleri:

Araştırma alanında, tarımdan ziyade hayvancılığa dayanan geçim kaynağını etkileyen yeryüzü şekilleri nüfus ve yerleşme üzerinde de etkili olmuştur. İlin kuzey kesiminde yerleşmeler daha seyrek iken, güney kesiminde ise özellikle baraj gölüne doğru yerleşme sayısında artış görülmektedir. Araştırma sahasının dağlık ve engebeli topografyası, şehir niteliğini taşıyabilecek büyük bir nüfus topluluğunun oluşmasına imkan vermemiştir. Şehir niteliği gösteren yerlerde kasaba statüsünü aşamamıştır. Yerleşim alanları, ilin kuzey kesiminde daha çok vadi yamaçlarında yoğunlaşmış, güney kesiminde Keban baraj gölüne açılan vadi boyları ve çöküntü alanlarında yoğunlaşmıştır.

1997 köy envanter etütlerine göre; Tunceli ilinde 372 köy, 1025 mezra, 34 mahalle ve 6 kom, yerleşmesi bulunmaktadır. Bilindiği gibi Doğu Anadolu bölgesinin karakteristiği olan mezra yerleşmeleri, Tunceli ilinde de diğer yerleşmelerde daha fazla bir sayıdadır. Toplam 372 köyde yaylası olan köy sayısı 116'dır. Bu 116 köyün 1997 verilerine göre sadece 36'sı yaylaya çıkmaktadır. Araştırma alanında 1990'lı yılların başlayan terör olayları böyle bir sonucu doğurmuştur. Tunceli Tarım İl Müdürlüğü'nden edindiğimiz bilgilere göre son dönemlerde gerek çayır ve meraların ıslah çalışmaları gerekse de terör olaylarının azalması sonucu yaylalar tekrar canlı bir hale gelmiştir. Özellikle Ovacık-Pülümür yaylaları hayvancılıkla başta Şavak aşireti olmak üzere birçok yayla hayvancılığı ile uğraşan yarı göçebeler tarafından canlılık kazandırılmıştır. Bu yarı göçebeler kışın Çemişgezek ve Pertek'te yerleşik konumda bulunup ilkbahar ve yaz aylarında hayvanlarını otlatmak için yaylaya çıkarlar ve sonbahar gibi tekrar kendi köylerine geri dönerler.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi araştırma alanında yaylası olan 116 köy vardır. Bu yaylaların kapasitesi 233 bin baş hayvandır. Fakat yaylalara bu sayının çok altında hayvan götürülmektedir. Yaylacılığın en fazla yapıldığı alanlar Ovacık ve Pülümür ilçeleridir. Bu ilçeler aynı zamanda ekonomik anlamda da yaylacılığın en fazla geliştiği alanlara karşılık gelmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu sahalarda verimli otlakların yer alması ve su probleminin yaşanmaması bu sonucu doğurmuştur.

3. Tunceli İlinde Hayvancılığın Dağılışı

Doğa ile insan arasında ayrılmaz birlikteliğin en yoğun yaşandığı illerden biri olan Tunceli, arızalı topografya sahip bir yöre olduğundan tarım alanları kısıtlıdır. İl genelinde mera ve yaylaların geniş olması sosyal koşulların etkisiyle yöre insanını hayvancılığa itmştir. Yörede tarım faaliyetleri, hayvancılıktan sonra gelen ikinci derecede bir

faaliyettir.

Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık mera hayvancılığı ve ahır hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Mera hayvancılığında, hayvanlar kış mevsimi dışındaki süreyi otlak alanlarında (çayır ve mera) veya yaylaklarda geçirdikleri halde, ahır hayvancılığında, belirli aralıklarla dışarıya çıkarılmakla birlikte genelde ahırlarda beslenir. Gür otlaklara sahip sahalarda mera hayvancılığına önem verilmektedir. Çok sayıdaki hayvanı uzun bir süre kapalı mekanlarda tutmak ve beslemek ekonomik açıdan karlı olmadığı için genellikle küçükbaş hayvancılıkta mera hayvancılığı tercih edilmektedir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların ağırlıklı olarak otlak alanlarında beslenmesi şeklinde yürütülen mera hayvancılığına ekstansif hayvancılık denir. Kısa sürede et verimini yükseltmek veya sürekli olarak çok miktarda süt elde etmek amacıyla yapılan besi ahırlarında kapalı olarak beslenen hayvancılığa ise intansif hayvancılık denmektedir (Özçağlar 2006, 137). Tunceli’de de büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Sadece Mazgirt ilçesinde süt fabrikasının kurulmasından dolayı son yıllarda süt sığırcılığını teşvik etmek amacıyla ahır hayvancılığı desteklenmektedir.

Ülkemizin coğrafi yönden sahip olduğu topografik özellikler, etkisi altında bulunduğu iklim ve bitki örtüsü, hayvancılığa bağlı faaliyetlerin birçok yörede göçebe grupların yerleşik hayata geçmesi üzerine yarı göçebe hayvancılık şeklinde sürdürülmesini yakından etkilemiştir. Nitekim Doğu Anadolu’da hâkim olan hayvan yetiştirme faaliyetlerine bakıldığında geleneksel göçer hayvancılığın yerini yarı yerleşik göçebe hayvancılık almıştır. Özellikle Fırat havzasında hayvancılığa dayalı geçimin gerekli kıldığı yaşam tarzları göçebelik, yarı göçebelik ve yaylacılık şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yörede yaylacılık, artık yayla hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Ovacık, Pülümür, Nazimiye, Mazgirt ve Merkez ilçe gibi ilin kuzey kesimlerinde yer alan ilçelerde hayvancılık önde gelen ekonomik faaliyettir. Ancak hayvancılık ticari bir özellikten çok, ailelerin geçimine yöneliktir. Pertek ve Çemişkezek çevresinde yaşayan yarı göçebe Şavak köylüleri küçükbaş hayvanlarının büyük çoğunluğu bu yörede beslenmektedir. Şavaklılar Doğu Anadolu bölgesinde, Fırat havzası içinde kalan Tunceli ilinin Pertek ve Çemişkezek ilçeleri arasında Şavak (Abseker/Akdemir) yöresi olarak bilinen alanda köylerde yerleşik geleneksel bir topluluktur. Kutlu’ya göre 1980 öncesindeki dönemde Pertek İlçesine bağlı Bulgurtepe, Y.Güllübahçe, A. Güllübahçe, Ballıdut, Gövdeli, Tuzbaşı, Çukurca, Ayazpınar, Konaklar köylerinde; Çemişkezek İlçesine bağlı Yemişdere, Doğan, Payamdüzü, Sarıbalta, Bölmebölen köylerinde bulunmaktadırlar (Demir, 2003).

Tunceli’de hayvancılık genelde küçükbaş hayvancılık şeklinde olmakta özellikle

koyun ve kıl keçisi beslemektedir. Büyükbaş hayvancılık aile işletmesi şeklinde olmakta, küçükbaş hayvancılık ise yayla hayvancılığı olarak yapılmakta olup modern hayvancılık yok denecek kadar azdır. Ancak ilde yerleşik hayvancılığa geçmek için modern hayvancılık teşvik edilmekte ve suni tohumlama ile mevcut hayvanların ıslahı yoluna gidilmektedir (Tunceli Tarım Master Planı, 2003). Araştırma alanında hayvan sayısı terör olaylarının yoğunlaştığı 1990'lı yıllarda hızla düşmüştür. İldeki hayvancılığın dağılımını 1991–2006 yılları şeklinde iki dönem halinde ele alınmıştır.

3.1. Büyükbaş Hayvancılık

Anadolu'da hayvancılık insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahiptir. Mezopotamya ve bu arada Anadolu dünya üzerinde hayvanların ilk olarak evcilleştirildiği bölgelerden birisidir.

1991 yılında Türkiye toplam üretimi 13.246.898 olan sığırın 2.855.363'ü yani %21,5'i Doğu Anadolu bölgesinde bulunmaktadır. Tunceli ise Doğu Anadolu Bölgesi üretiminin % 3'nü Türkiye üretiminin ise % 0,6'sına karşılık gelmektedir (Özçağlar 1995, 53). 2006 yılı değerlerine göre ise Türkiye genelinde mevcut büyük baş hayvan sayısı 11.031.000 adet olup bu rakamın % 0,29'u Tunceli'de bulunmaktadır.

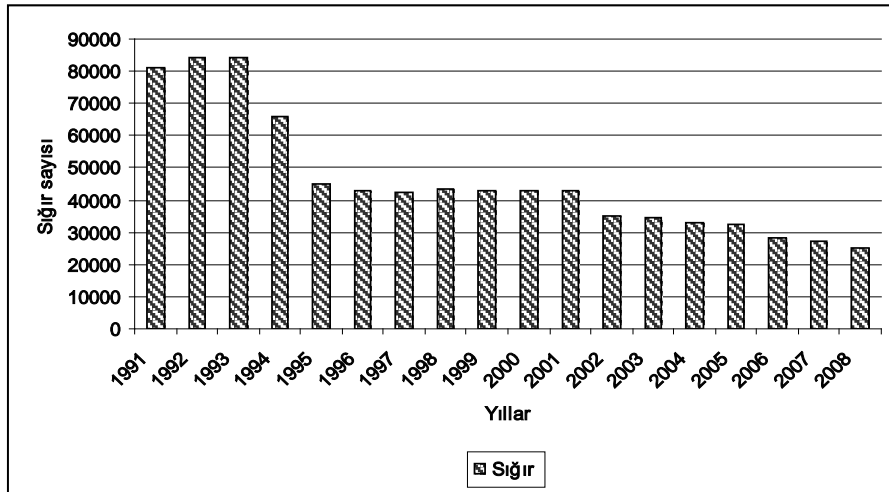
Tablo 6. Tunceli İlinde büyükbaş hayvan sayısı

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	15.874	4.613	3.904	13.066	5.860	13.356	13.688	1.558	80.919
1992	15.522	5.324	3.139	16.848	5.745	17.783	13.389	6.310	84.060
1993	15.504	3.856	3.150	19.280	5.720	17.628	12.590	6.314	84.042
1994	14.287	2.575	2.800	19.279	1.650	16.589	7.553	947	65.680
1995	8.757	2.045	2.800	7.570	2.050	13.721	6.947	870	44.760
1996	8.433	2.660	2.690	7.150	1.880	12.576	6.714	737	42.840
1997	6.172	3.465	1.502	8.597	2.525	11.189	6.600	2.390	42.440
1998	5.900	3.173	1.684	8.050	2.188	12.210	7.385	3.080	43.670
1999	5.882	3.245	1.685	7.705	2.700	11.347	7.620	2.686	42.870
2000	5.660	3.255	1.695	7.710	2.720	11.430	7.635	2.695	42.800
2001	6.060	3.255	1.690	7.710	2.720	11.340	7.639	2.686	43.100
2002	6.120	3.055	1.845	7.320	2.879	6.555	4.670	2.507	34.951
2003	5.840	3.050	1.720	7.180	2.126	6.690	4.582	3.255	34.443
2004	5.850	2.843	1.670	7.650	2.021	6.817	3.500	2.507	32.858
2005	5.872	2.823	1.747	6.240	2.015	6.830	4.210	2.562	32.299
2006	2.905	2.795	1.576	6.255	2.026	6.661	3.323	2.610	28.151
2007	3.709	2.840	1.297	5.345	2.100	6.088	3.879	1.813	27.071
2008	3.684	2.997	1.506	5.345	2.397	2.132	4.830	1.993	24.884

Kaynak: 1991-2008 TÜİK- Tunceli Tarım İl Müdürlüğü hayvan varlığı verileri

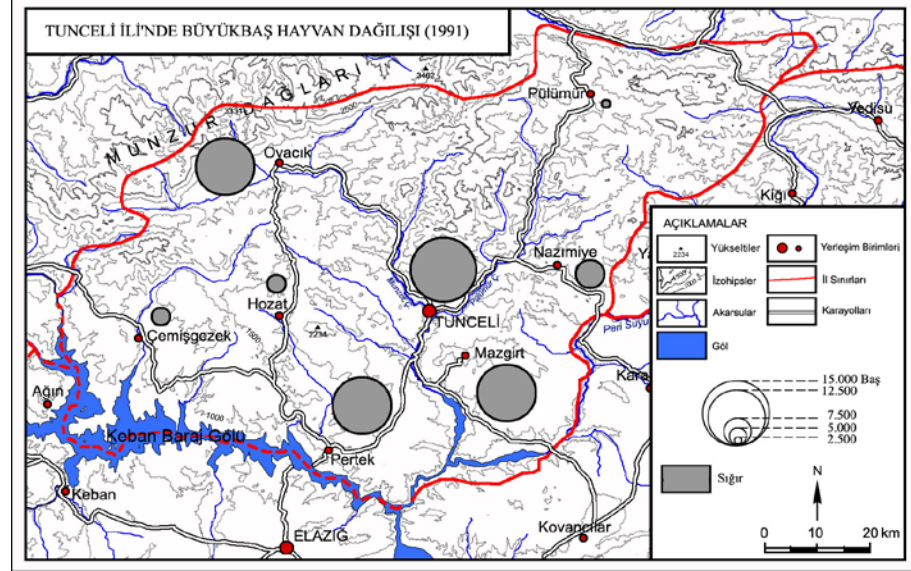
Tunceli ilinin yüksek kuzey kesimlerinde (Merkez ilçe, Ovacık, Pülümür ve Mazgirt) sığır beslenir (Harita 4). Sığır yetiştiriciliği de mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. 1991 yılından 2006 yılına gelinceye kadar sığır sayısı değişimine göz atacak olursak, ilde 1992–1993 yıllarında 80.000 üzerinde olan hayvan varlığı bu tarihten 1995 yılına gelindiğinde sürekli ve hızlı bir düşüş yaşanmıştır. 1995 ve 1998 yılları arasında 40.000'e kadar düşen hayvan sayısında 1998 yılından sonra tekrar bir düşüş yaşanmış ve sığır sayısı 40.000'de altına düşmüştür. 1999 yılından sonra 2002 yılına kadar tekrar 40.000 seyrinde yer alan hayvan sayısı bu tarihten 2006 yılına kadar tekrar bir azalma göstererek 28.151 seviyesine gerilemiştir (Tablo 6). Bu düşüşte daha önceki bölümlerde de vurguladığımız terör olaylarından dolayı yaşanan güvensizlik ortamı sonucu kırsal kesimde yaşanan büyük göç olayları, köylerin boşaltılması ve ekonomik yönden geçim sıkıntısına düşen kırsal nüfusun bulunduğu yeri terk etmesi başlıca etken olmuştur.

Şekil 3. Tunceli İlinde büyükbaş hayvan sayısı değişimi

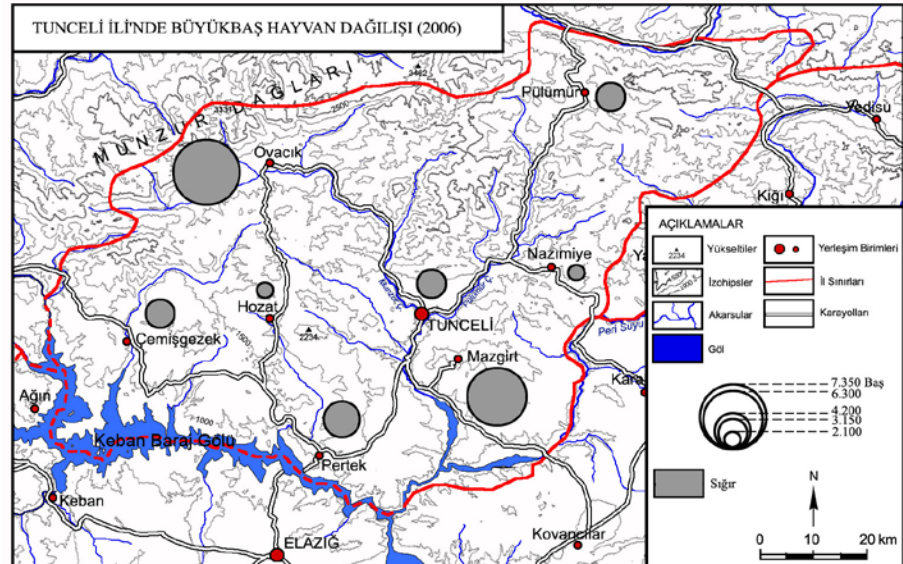
İlçelere göre hayvan sayısına baktığımız zaman 1991 yılında en fazla sığır Merkez ilçede yer alırken bu ilçeyi Pertek, Ovacık ve Mazgirt ilçeleri takip etmiştir (Şekil 8, Harita 6). 2006 yılında ise il genelinde yaşanan hayvan sayısı azalışı devam etmektedir. Ovacık ilçesinde büyük bir azalma görülürken en fazla büyükbaş hayvan Mazgirt ilçesinde beslenmektedir.

Mazgirt ilçesinde büyükbaş hayvan varlığının fazla olmasında ilçede kuru tarıma yönelik tarımsal aktivitenin yapıldığı alanların fazla olması ve hayvansal ürünlerin değerlendirilebileceği bir süt fabrikasının ilçe sınırları içerisinde Akpazar bucağında yer almasıdır (Şekil 3, Harita 4, 5).

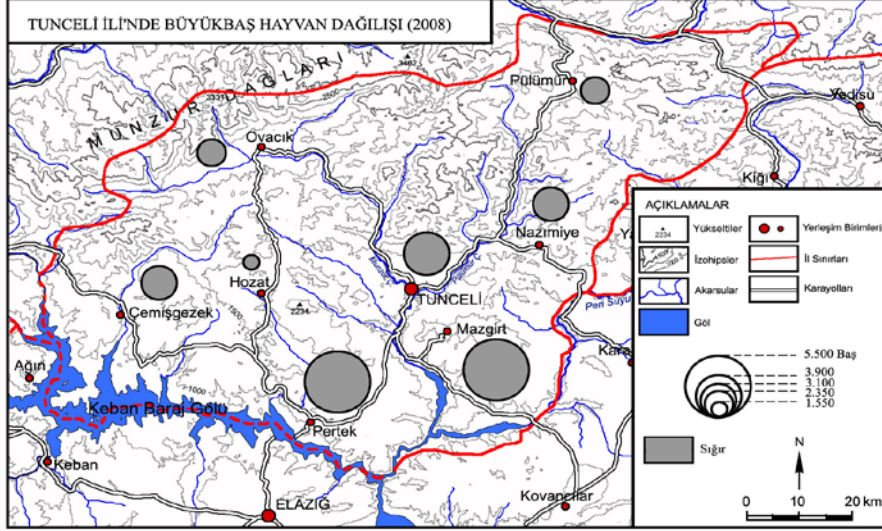

Harita 4. Tunceli İlinde büyükbaş hayvan dağılışı (1991)

Büyükbaş hayvan sayısının en az olduğu ilçeler Hozat, Nazimiye ve Pulumür'dür. Bu alanlar zaten diğer hayvancılık faaliyetlerinde de sayı olarak fazla bir değer göstermezler. Bu ilçeler kırsal özellik gösteren geri kalmış ilçelerdir. Pulumür'de aynı şekillerde ilin en fazla nüfus kaybeden ilçesidir ve engebeli topografya da büyükbaş hayvancılık faaliyetine imkân tanımamıştır.

Harita 5. Tunceli İlinde büyükbaş hayvan dağılışı (2006)

Harita 6. Tunceli ilinde büyükbaş hayvan dağılışı (2008)

2008 Yılında Türkiye’de 10.559.942 sığır mevcudu varken bu değer Tunceli’nin de içinde bulunduğu Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 798.494 baştır. Tunceli 24. 884 sığır mevcudu ile Türkiye toplamının % 0,2’sine, bölgenin %3,1’ne karşılık gelmektedir. İlçelere göre değerlendirdiğimizde 5.345 baş ile Mazgirt ilçesi ilk sırada yer alırken, 4.830 Pertek ve 3684 baş ile de Tunceli Merkez ilçe sıralanır. 2006 değerleri ile karşılaştıracak olursak Ovacık ilçesinde belirgin azalmalar görülürken Pertek ve Tunceli Merkez’de artışlar gözlenmiştir (Harita 6).

3.1.1 Binek-Yük Hayvancılığı

Tarımda ve yük taşımacılığında yararlanılan binek ve yük hayvan sayısı 1991’de Türkiye’de 1461196’dır. 223.860’ı yani %15’i Doğu Anadolu Bölgesinde bulunmaktadır. Tunceli’nin ülke içindeki oranı %0,8’e bölge içindeki oranı ise %5’e karşılık gelmektedir. 2006 yılında Türkiye’de 608.845 binek yük hayvanı bulunmaktadır. Tunceli 3.322 baş ile Türkiye üretiminin % 0,54’üne karşılık gelmektedir. Arazinin dağlık olması, sınırlı olan tarım alanlarının işlenmesinde bu hayvanlardan yararlanılmaktadır. Bu nedenle binek-yük hayvanı varlığı ilde halen mevcuttur. 1991–2006 yılları arası en fazla beslenen yük hayvanı eşektir. Bunun yanında katır ve atta beslenmektedir. Günümüzde tarımda makineleşme olanaklarının ülke genelinde yaygınlaşmasına rağmen Tunceli İli topografyası bu arazide tarla işleri ve yaylalara göç gibi unsurlarda hala binek- yük hayvancılığını devam ettirmektedir.

1993’ten sonra at, eşek ve katır sayısında belirgin bir azalma olduğu dikkati çeker. Bu azalmanın nedeni, tarım ve hayvancılığın gerilemesi ve 1993’ten sonra alanda

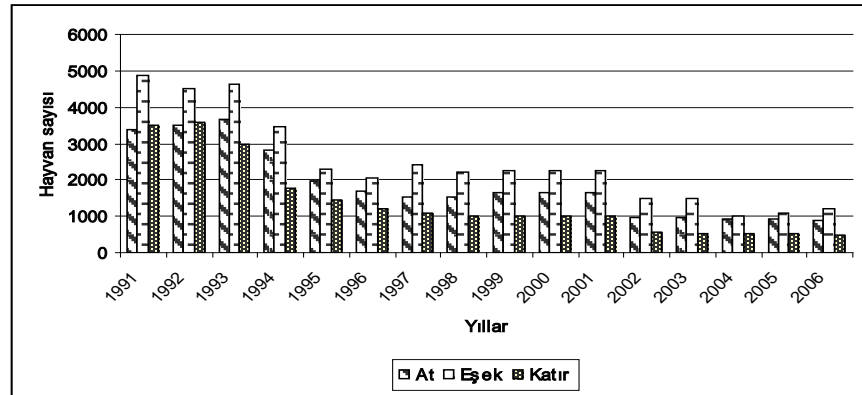
yaşanan göç olaylarıdır. 1995'ten sonra belirgin bir artış olmadan 2001 yılına kadar aynı seyirde devam etmektedir. 2001'den sonra binek-yük hayvan sayısı giderek azalmıştır.

Tablo 7. Tunceli İlinde binek-yük hayvan sayısı

Yılla	Merkez	Ç.geze	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	1.165	1.980	460	2.235	421	1.462	3.582	476	11.781
1992	1.117	2.150	490	2.200	402	1.483	3.430	338	11.610
1993	1.117	1.848	625	2.730	548	1.471	2.267	334	10.940
1994	910	950	498	2.730	147	1.081	1.576	118	8.010
1995	700	941	380	1.187	116	816	1.472	88	5.700
1996	500	786	348	1.025	97	733	1.421	80	4.990
1997	271	934	340	1.178	107	577	1.458	185	5.050
1998	260	799	850	307	87	1.431	867	169	4.770
1999	247	828	340	890	126	635	1.573	261	4.900
2000	250	830	340	890	130	635	1.575	270	4.920
2001	250	829	340	890	132	636	1.580	265	4.922
2002	250	685	310	875	95	182	544	57	2.998
2003	221	685	267	855	104	184	549	92	2.957
2004	321	625	296	355	105	489	942	48	3.181
2005	193	618	337	800	91	296	735	48	3.118
2006	339	547	345	775	93	190	976	57	3.322
2007	337	740	320	713	56	158	835	166	3.345
2008	375	650	331	383	67	190	868	200	3.064

Kaynak: 1991-2008 TÜİK Hayvan Sayıları İstatistikleri

Şekil 4. Tunceli İlinde binek-yük hayvan sayısı değişimi

Bu azalma katırda 1.000 altında, atta 1.000 civarında, eşekte ise 1000-2000 arası değişmektedir (Tablo 7, Şekil 4). 1991-2008 yılları arasında ilçelere göre binek-yük hayvan sayısı grafiğine bakacak olursak, Pertek ilçesinde eşek varlığı fazladır. Bunun nedeni, bağ-bahçe tarımı yapıldığı için hafif yük taşımacılığı yanı sıra Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde yaylacılık amaçlı da yaylalara gidilirken bu hayvanlardan yararlanılmasıdır. Bunu Mazgirt ilçesi izlemektedir. En az ise Ovacık ilçesinde bulunmaktadır. Burada da merkebin aksine at sayısı fazladır. At ve katır ağır yük taşımacılığında daha dayanıklı olduğundan ve eğimin fazla olduğu yerlerde, daha fazla yararlanan hayvandır (Şekil 4). 1997 yılında azalma giderek artmış ve 2006 yılında ise her üç türde sayı 1000'nin çok altına düşmüştür. Bu azalma, ulaşım olanakları ve araçlarının gelişmesi yanında giderek modernleşen tarım metotlarından ziyade tarım ve hayvancılık ekonomisinin gerilemesiyle de açıklanabilir (Şekil 4).

3. 2. Küçükbaş Hayvancılık

Türkiye koyun yetiştiriciliği konusunda dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer alır. Koyun yetiştiriciliği, ülkenin başka amaçlar için kullanılmayan tabii mera ve otlaklarının ekonomik bir şekilde değerlendirilmesi, ülke halkının beslenmesi gıda, giyim, halı, deri gibi sanayi dallarının hammadde ihtiyacını karşılaması yönünden önem taşıyan bir faaliyettir. Türkiye'de küçükbaş hayvancılık büyük ölçüde doğal otlar ve meralara dayalı olarak, yani ekstansif bir biçimde yapılmaktadır. Koyun yetiştiriciliği düşük maliyeti için tercih edilen bir faaliyettir.

1991 yılında Türkiye'de 46.202.886 toplam koyun sayısının 14.510.402 adeti % 31'lik bir oranı Doğu Anadolu Bölgesinde yetiştirilmektedir. Bölge içinde de 454.400'ü Tunceli ilinde yer almaktadır. Tunceli'deki koyun yetiştiriciliği Türkiye üretiminin % 1'ne, Doğu Anadolu Bölgesinin de % 3'üne karşılık gelirken, Kıl keçisi yetiştiriciliğinde Doğu Anadolu Bölgesi, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden sonra 3. sırada yer almaktadır. Toplam Türkiye kıl keçisi üretimi 13.139.677, doğu Anadolu Bölgesi üretimi 2401742'lik oranla toplam üretimin %18'ne karşılık gelir (Özçağlar 1995, 34). Tunceli'de ise Türkiye üretiminin % 1,6'sına ve Doğu Anadolu Bölgesi üretiminin de % 9'unu karşılamaktadır. Tunceli'de 2006 yılı koyun varlığı 253.468 adettir. Aynı yıl için Türkiye küçükbaş hayvan varlığının toplamı ise 36.958.000 adet olup, Tunceli'nin bu rakamdaki payı %0,87'dir.

Tunceli ilinde küçükbaş hayvancılık en yaygın olan faaliyet koludur. İlde küçükbaş hayvancılık genellikle yarı göçebe hayvancılık şeklinde yapılmaktadır. Daha önceki bölümlerden de bahsettiğimiz gibi Tunceli'de yayla hayvancılığı Şavak aşireti tarafından ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Tunceli'de kışlayan Şavak halkı toplu köyler de yaşamaktadırlar. Tamamı Pertek ve Çemişgezek'e bağlıdır.

Tablo 8.Tunceli İlinde ilçelere göre koyun varlığı

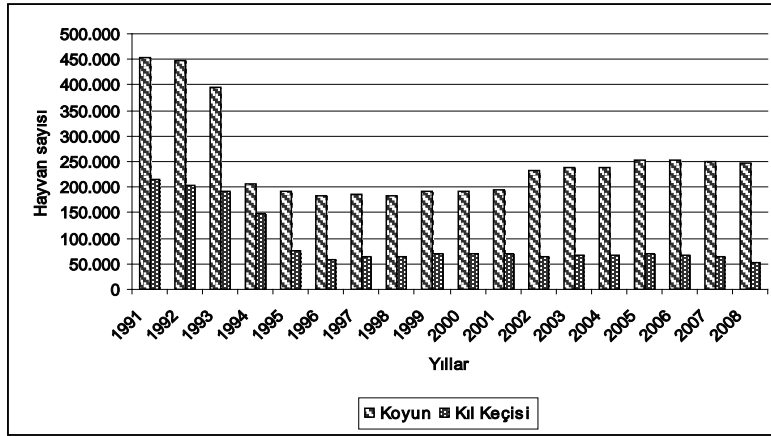
Yıllar	Merkez	Ç.gezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	18.343	115.900	32.510	12.150	5.124	53.200	176.320	40.853	454.400
1992	17.506	128.500	31.630	12.144	4.956	52.635	174.850	24.060	446.281
1993	17.506	113.203	34.000	19.000	4.895	49.855	134.000	24.061	396.520
1994	16.380	22.000	29.000	19.000	2.050	35.800	80.400	2.700	207.330
1995	6.540	68.173	13.000	8.000	1.850	25.527	67.000	2.440	192.530
1996	6.260	64.745	12.450	6.700	1.680	23.635	64.400	2.200	182.070
1997	2.893	79.694	15.000	3.603	1.664	22.402	57.000	2.364	184.620
1998	2.750	73.680	17.900	3.700	1.510	23.000	57.500	2.450	182.490
1999	3.100	79.010	17.900	3.600	1.620	22.000	62.000	2.800	192.030
2000	3.300	79.060	18.100	3.900	1.800	22.000	62.000	2.850	193.010
2001	3.400	79.090	18.150	3.950	1.900	22.200	62.300	2.950	193.940
2002	3.850	101.500	9.050	5.230	1.471	21.700	82.000	6.935	231.736
2003	3.970	106.600	9.900	5.230	1.915	20.720	82.000	8.685	239.020
2004	3.630	101.400	10.500	5.850	648	21.500	89.000	4.929	237.457
2005	3.875	101500	10.750	19.550	650	23.000	88.800	4.900	253.025
2006	3.875	98.800	10.750	19.550	658	23.400	91.500	4.935	253.468
2007	1.220	98.000	9.900	18.250	780	23.100	96.000	2.015	249.265
2008	12.300	92.000	9.640	18.250	900	20.400	103.500	2.350	248.270

Kaynak: 1991-2008 TÜİK- Tunceli Tarım İl Müdürlüğü hayvan istatistikleri

Bu köylerin bulunduğu yükseltiden 400-600 m. daha yüksekte geçiş yaylaları olarak tanımlanabilen ve köylerin yazlık dedikleri yaylalar bulunmaktadır. Bu köylerde kışlayan Şavaklılar hayvanları için ahır veya çadırları köyün çevresinde alçak alanlarda kurmuşlardır. Kış aylarını bu ahırlarda geçirmektedirler. İlkbahar sonunda yaylaya çıkar ve 5 ay gibi bir süre yaylada kalırlar. Bu süre içinde sadece hayvancılıkla ilgili faaliyetlerini yürütürler. Şavaklılar sürülerini yazın Munzur dağlarındaki Melan, Merkez ilçedeki Kalan ile Ovacık ve Pülümür'deki yaylalara götürülür. Kıl keçisi dağlık alanda kolaylıkla beslendiğinden kuzeydeki dağlık bölgede daha çok beslenir. 1990'lı yıllarda 450.000 civarında olan koyun sayısı koyunculukla uğraşan Şavaklıların yerleşik hayata geçmesi ve farklı ekonomik aktivitelere kaymalarından dolayı, yaşanan terör olaylarının da etkisi ile gerilemeye başlamış, 2006 yılına gelindiğinde yarıya düşmüştür. İlçelere göre

küçükbaş hayvan dağılımına baktığımız zaman 1991 yılında en fazla Pertek ve Çemişkezek ilçelerinde beslendiği görülür. Koyun üretimi 180.000'in üzerinde bulunan Pertek ilçesi ilk sırada yer alır. Pertek ilçesini Çemişkezek ilçesi 120.000'lik bir değerle takip etmiştir. Koyunların yaylak olarak kullandığı ve çayır meralarında bahar aylarını geçirdiği gür otlara sahip Ovacık ve Pülümür ilçelerde bu ilçeleri takip etmiştir (Tablo 8).

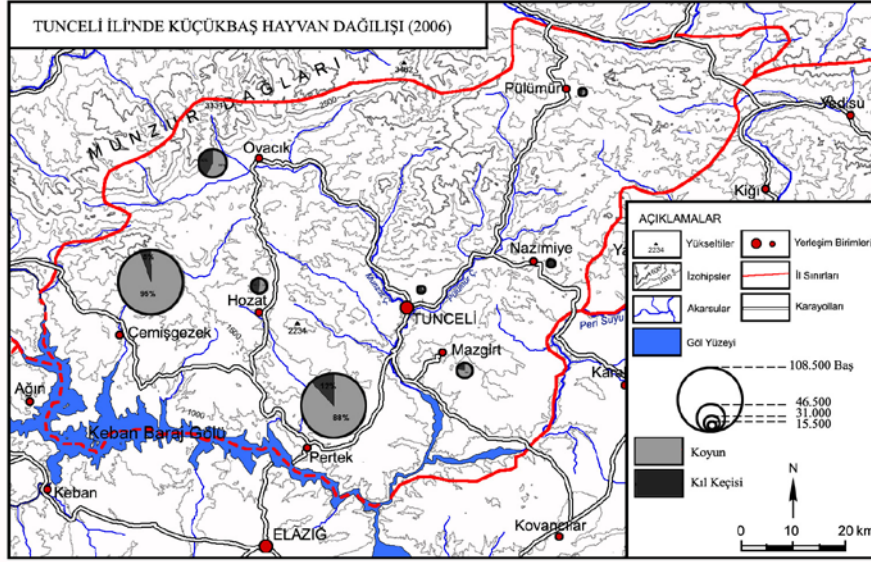
Şekil 5. Tunceli İlinde yıllara göre küçükbaş hayvan sayısı

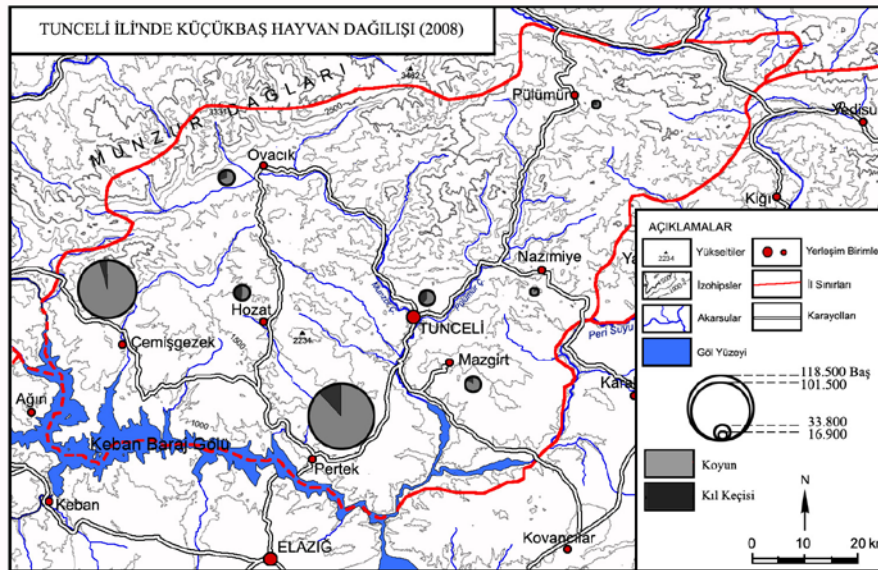
Tablo 9. Tunceli İlinde kıl keçisi varlığı

Yıllar	Merkez	Ç.gezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	49.875	9.790	32.100	17.290	11.022	58.600	17.980	17.232	213.889
1992	48.133	12.812	27.500	17.735	10.975	59.515	17.750	9.990	204.410
1993	48.133	9.255	24.000	21.190	10.945	56.772	13.000	9.995	193.290
1994	38.800	12.500	21.000	21.190	3.480	41.615	7.800	2.805	149.190
1995	13.632	6.961	9.000	5.000	3.110	29.547	5.500	2.760	75.510
1996	13.152	5.700	8.750	4.600	2.930	14.528	5.250	2.580	57.490
1997	4.948	6.430	10.000	5.273	5.300	22.581	5.700	3.118	63.350
1998	4.550	5.310	10.500	5.000	5.070	23.160	7.000	4.500	65.090
1999	4.190	5.525	13.500	4.800	5.300	22.800	7.700	4.765	68.580
2000	4.350	5.550	13.400	4.950	5.330	23.900	7.650	4.500	69.630
2001	4.300	5.500	13.500	4.900	5.350	23.000	7.700	4.900	69.150
2002	7.350	8.300	8.750	6.300	6.582	15.800	5.000	6.833	64.915
2003	6.820	8.300	10.750	6.300	6.550	16.100	5.000	7.410	67.230
2004	6.720	8.500	9.000	6.600	4.248	12.800	10.800	7.330	65.998
2005	6.685	7.900	9.850	4.880	4.248	18.930	11.750	4.330	68.573
2006	8.500	5.600	9.800	5.460	4.264	16.930	12.310	4.110	66.974
2007	8.000	4.380	8.900	5.100	3.500	15.850	14.700	2.611	63.041
2008	7.570	3.900	9.200	3.579	4.330	8.500	14.200	800	52.079

Kaynak: 1991–2008 TÜİK- Tunceli Tarım İl Müdürlüğü hayvan istatistikleri

Harita 8. Tunceli İlinde küçükbaş hayvan dağılışı (2006)

Harita 9. Tunceli İlinde küçükbaş hayvan dağılışı (2008)

2008 yılında Türkiye’de 22.955.941 baş koyun, 5.435.393 kıl keçisi vardır. Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 5.552.248 koyun, 1.004.006 kıl keçisi vardır. Tunceli’de ise 248.270 koyun, 52.079 kıl keçisi bulunmaktadır. Bu değerlerle Tunceli koyun ve kıl keçisi sayısı bakımından Türkiye toplamının % 1’ne, Ortadoğu Anadolu Bölgesinin de

koyun sayısı bakımından % 4,5'ine, kıl keçisi sayısında % 5,1'ni karşılamaktadır. 2008 yılında da Tunceli'de küçükbaş hayvanların % 83'ü koyun, % 17'si kıl keçisinden oluşmaktadır. Koyunculuk belirgin olarak Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde yarı yerleşik bulunan Şavak köylüleri tarafından yapılmaktadır. Bu köylüler Ovacık ve Pülümür'de bulunan yaylalar yanı sıra Erzurum ve Erzincan yaylalarını da kullanmaktadırlar. Ovacık ve Pülümür yaylaları ilkbahar ve yaz aylarında oldukça fazla kullanılırken İlçede koyun sayısı düşüktür. Buradaki yaylalar Pertek ve Çemişgezek'teki köylülere kiraya verilmektedir. Pertek'te 103.500 koyun sayısı bulunurken bu sayı Çemişgezek'te 92.000'dir (Tablo 9, Harita 9).

3.3. Arıcılık

Arıcılık bir takım teknik ve biyolojik bilgileri gerektirmekle beraber coğrafi ortamla da doğrudan bağlantılıdır. Topografya, iklim, flora, hidrografik durumla arıcılık arasında sıkı ilişki vardır. Yeryüzünün yazları serin veya çok sıcak geçen bölgeleriyle bütün yıl yağışlı ve rüzgârlı alanlarda arıcılık yapmak hemen hemen imkânsızdır. Sosyal bir topluluk olan arıların, yapılan deneylerde 29–33°C arasında çok faal oldukları, 10°C altında ve 37°C üzerinde hiç faaliyette bulunmadıkları tespit edilmiştir. Arılar için flora bir hammaddedir. Çünkü arılar meyve ağaçlarından, ormanlardan ve kır çiçekleriyle diğer kültür bitkilerinden topladıkları maddelerden bal yaparlar. Arıcılık kuzey yarı kürede 64. enleme kadar yapılabilmeyle beraber, yeryüzünde genellikle Akdeniz ülkeleri iklim ve flora bakımından son derece uygun şartlara sahiptir. Diğer yandan Akdeniz ülkelerinde kışların ılık geçmesi arıcılığı bu bölgelerde daha da kolaylaştırmıştır. Çünkü ılık geçen kışlar sayesinde arılar dışarıda kışlatılabilecektir. Arıcılığı topografik şartlar da etkiler, örneğin kısa mesafelerde yükseltinin artması vejetasyonda çeşitlilik ve çiçeklenme sürelerinde ve dönemlerinde farklılıklar meydana getirir. Buda arıcılık için olumlu bir etkendir. Geceleri çok soğuk olan yerler arıcılık için uygun değildir. Arıcılık yapılan yerin yakınında arıların yararlanabileceği temiz bir su kaynağının olması gereklidir. Arı kovanlarının konacağı yer rüzgâra açık olmamalıdır, kovanlar yazın güneş altında kışında rutubetli bir ortamda bırakılmamalıdır. Şiddetli dolu ve yağmur şeklindeki yağışlar arıları olumsuz etkiler. Bunların dışında Beşeri olaylar da arıcılığı etkiler. Örneğin; gürültülü ya da tozlu yol ve şehir yakınları, çimento fabrikaları gibi tozlu ve zehirli atıkları olan fabrika yakınları arıcılık için uygun değildir (Tuncel, 1992).

Araştırma alanında yukarıda anlatılan genel özekliklere uygun olarak topografyasının çeşitlilik göstermesi, kısa mesafelerde yükseltinin artması, yükseltinin artışına bağlı olarak da iklim ve flora çeşitliliğinde yaşanan zenginlikten dolayı arıcılık

faaliyetleri gelişen bir hayvancılık kolu olarak yöre ekonomisine katkıda bulunmaktadır. 2004 yılı verilerine göre Tunceli ilinde 120 adet kara kovan, 39.370 adet fenni kovan olmak üzere toplam 39.470 adet kovan bulunmaktadır. Hem kovan sayısı hem de bal üretim miktarı bakımından Tunceli ilinin Türkiye içerisindeki payı % 0,8'dir. Tunceli'de kovan başına düşen bal üretim miktarı Türkiye ortalamasının üzerinde olup ortalama 21 kg'dır.

Araştırma alanı flora zenginliğinden dolayı zengin nektar kaynaklarına sahip olduğundan üretilen balın Türkiye pazarında yüksek fiyatla satılması sonucu bölge göçer arıcılar içinde cazip hale gelmiştir. 1995-2001 yılına kadar yaşanan terör olayları ve güvenlik nedeniyle göçer arıcılığa kapalı olan il genelinde 2001 yılından sonra yasakların kaldırılması ile Ordu ili başta olmak üzere birçok ilden Tunceli'de oturanlar üzerine menşe alınarak ilde göçer arıcılık yapılmaktadır. Tunceli'den de Muğla, Hatay, Mersin ve Antalya illerine göçer arıcılık için gidilmektedir.

Tablo 10. Tunceli İlinde arı kovanı sayısı

Yıllar	Merkez	Ç.gezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	3.380	1.870	1.195	1.300	400	8.612	3.565	4.614	24.936
1992	3.550	2.600	1.285	2.100	600	9.210	3.670	4.478	27.493
1993	3.620	2.600	1.910	2.280	568	9.460	3.700	4.445	28.583
1994	3.550	1.265	2.110	2.145	8.020	9.360	3.560	3.200	33.210
1995	3.050	1.000	650	1.830	717	8.305	3.550	3.000	22.102
1996	2.840	900	590	1.660	710	8.220	3.450	2.950	21.320
1997	2.161	1.250	2.400	1.850	1.830	7.320	3.450	5.200	25.461
1998	2.250	1.597	4.000	2.065	2.525	8.700	3.450	6.300	30.887
1999	2.250	1.700	4.000	2.060	2.600	8.700	3.480	6.740	31.530
2000	2.161	1.700	4.000	2.050	3.010	8.700	3.400	6.700	31.721
2001	2.160	5.250	5.000	2.250	4.010	10.000	3.500	8.500	40.670
2002	2.100	5.400	4.300	2.300	3.825	10.050	3.500	9.500	40.975
2003	2.100	5.100	3.000	2.300	3.820	10.050	3.600	9.500	39.470
2004	2.100	5.100	2.850	3.000	1.953	10.080	3.600	9.020	39.590
2005	2.150	5.150	2.500	2.500	1.920	10.090	3.700	9.020	37.080
2006	4.500	4.400	2.600	2.550	2.483	10.050	4.000	9.515	40.098
2007	5.000	4.700	3.000	2.600	2.500	10.000	4.200	13.000	45.000
2008	5.100	4.800	3.100	2.647	3.055	10.130	4.000	12.020	44.852

Kaynak: 1991-2008 TÜİK- Tunceli Tarım İl Müdürlüğü hayvan istatistikleri

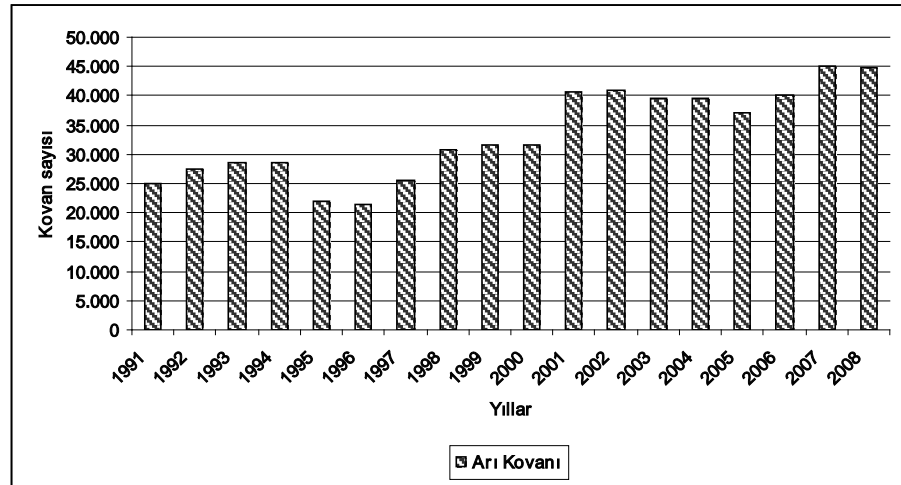
Tunceli ilinde arı kovan sayısının değişimine baktığımız zaman 1991 yılından 1994 yılına kadar düzenli bir artış olduğu, bu tarihten sonra 1996 yılına kadar hızlı bir

düşüşün olduğu gözlenmiştir. 1996 yılından 2004 yılına kadar ara ara sabit kalsa da düzenli bir artış gözlenmiştir (Şekil 7). Tunceli ilinde ilçelere göre arı kovan sayısını incelediğimizde göze çarpan ilk özellik olarak Ovacık ilçesinde belirgin bir şekilde fazla bir artışın olduğu gözlenmiştir. Bunun en belirgin nedeni; yukarıda bahsettiğimiz gibi Ovacık ilçesi, arıların uygun yetişme koşullarını gerek iklimi, gerekse de flora zenginliği açısından karşılıyor olmasıdır.

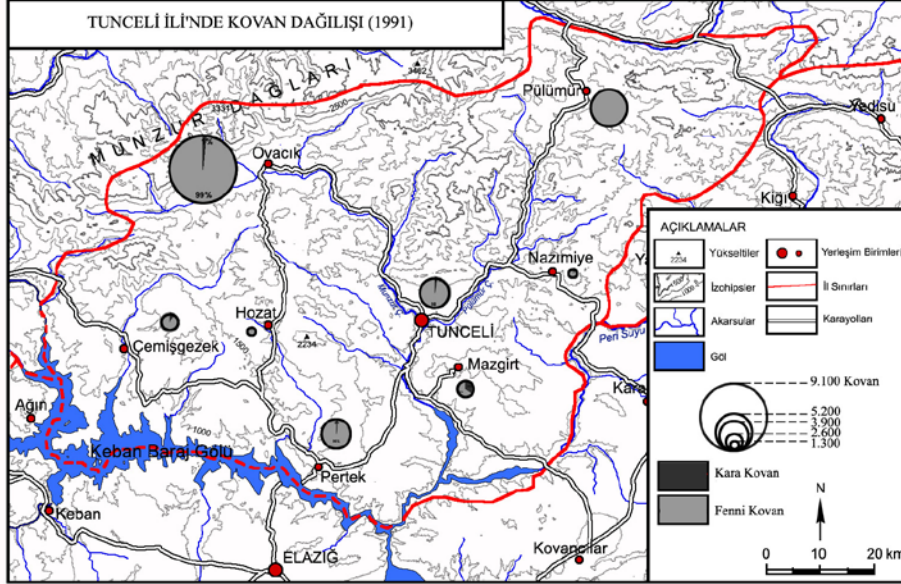
1991 yılında en fazla arı kovanı Ovacıkta, ikinci olarak Pülümür ve sırasıyla Pertek ve Merkez ilçesi gelmektedir (Tablo 10). 1997 yılında yine aynı özellik göze çarpar.

En fazla arı kovanı sayısı yine Ovacık ilçesindedir. Yalnız Ovacık ilçesinde arı kovan sayısı 1991 yılına oranla azalmıştır. Belirgin bir artışın yaşandığı alan Pülümür ilçesidir. Bunun yanında Hozat ilçesinde de bir artış söz konusudur (Şekil 7). Bunun nedeni; genel olarak hayvancılıkta görülen azalma sonucu yöre halkı gerek valilik, gerekse de tarım İl Müdürlüğün teşviki ile kırsal kesimde yaşayan halka alternatif bir geçim kaynağı sunmak için ücretsiz olarak arı kovanlarının halka dağıtılması ve halkı bu yönde teşvik etmesidir.

Şekil 7. Tunceli İlinde kovan sayısı değişimi

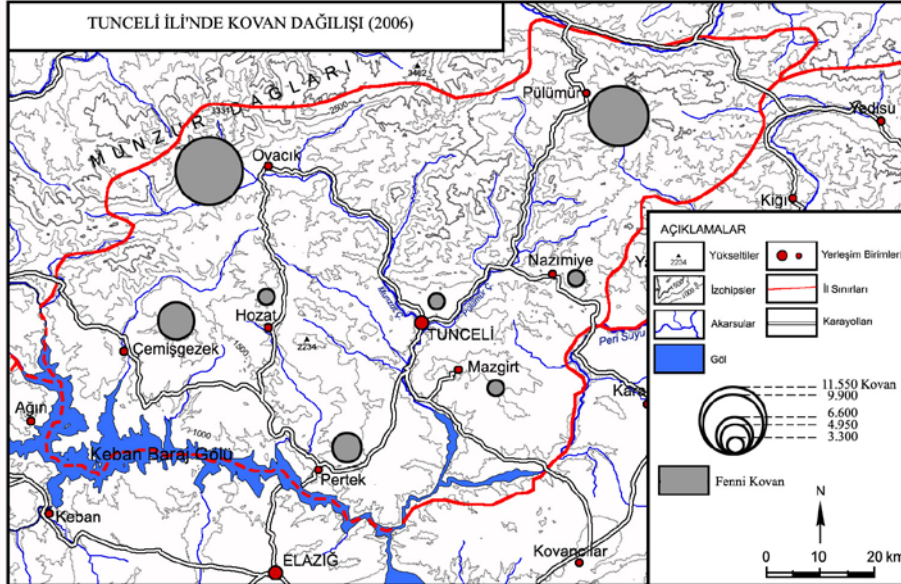

2006 yılında, yine Ovacık başta olmak üzere Pülümür ve Çemişkezek ilçelerinde arıcılığın artık benimsendiği ekonomik anlamda yöre halkının uğraştığı bir faaliyet kolu haline geldiği görülmüştür (Şekil 7).

Harita 10. Tunceli İlinde arı kovanı dağılışı (1991)

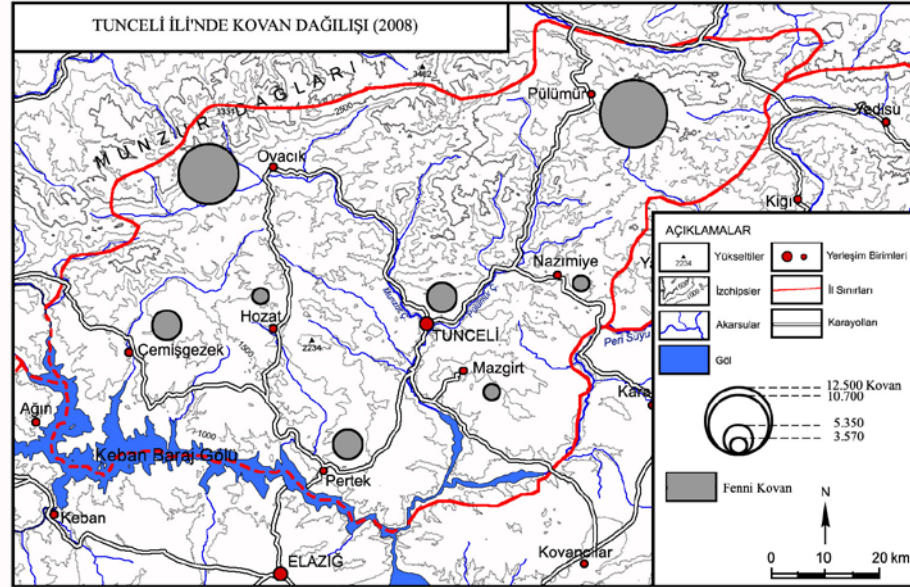
2004 değerlerine göre Tunceli’de 39.590 adet arı kovanı bulunmaktadır. Arıcılıkla ilgili Pülümür ilçesinde bal üretim ve paketleme tesisi kurulmuştur. Tunceli’de zengin nektar kaynaklarına sahip olduğundan üretilen balın Türkiye pazarında yüksek fiyatla satılması sonucunda yöre, göçer arıcılar içinde cazip hale gelmiştir.

Harita 11. Tunceli İlinde arı kovanı dağılışı (2006)

Tunceli’de bulunan kovan türleri kara kovan ve fenni kovan olmak üzere iki türde bulunmaktadır. Tunceli’de arıcılığın en fazla yapıldığı alanlar kuzeyde yer alan Hozat, Nazimiye, Ovacık ve Pülümür’de 26.420 kovan vardır. Güneyde yer alan ilçelerde 13.050 kovan vardır. 1991-1995 yılları arasında toplam 3.865 kara kovan, 132.452 fenni kovan varken 1995-2000 yıllarında kara kovan sayısı 660 adete gerilerken fenni kovan sayısı 140.259 adete çıkmıştır. 2000-2004 yılları arasında ise kara kovan sayısı daha da gerileyerek 305 adete gerilemiştir. Fenni kovan sayısı bu yıllarda 120.810’a gerilemiştir (Harita 11).

2008 yılında Türkiye’de 4.888.961 arı kovani bulunurken bu değer Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 455.667 kovandır. Tunceli’de 44.852 kovan vardır. Kovanlar 2006 yılından sonra fenni kovan şeklindedir. Tunceli kovan sayısı bakımından Türkiye toplamının %1’ne, Ortadoğu Anadolu Bölgesinin %10’nuna karşılık gelmektedir. 2008 yılında da kovan sayısı bakımından Pülümür, Ovacık ve merkez ilçe ilk sıralarda yer alırlar. Pülümür’de 12020 kovan bulunurken, Ovacık’ta 10130 ve Tunceli Merkez ilçe’de 5100 kovan bulunur (Tablo 10, Şekil 7, Harita 12).

Harita 12. Tunceli İlinde arı kovani dağılışı (2008)

Tunceli’de sonuç olarak arıcılık, iklim ve flora zenginliği sayesinde Ovacık, Pülümür, Hozat ve Çemişgezek ilçelerinde arıcılık son yıllarda belirgin olarak yapılmaktadır. Mazgirt, Nazimiye ve son dönemlerde Merkez ilçede arıcılık faaliyetleri yoğun olarak yapılmamaktadır. Bunun nedeni; yöre halkının bir kültür olarak

benimsememesi, ayrıca gerek topografya gerekse de iklim ve bitki örtüsü çeşitliliğinin diğer ilçeler kadar uygun ortam oluşturmamasıdır.

3. 4. Kültür Balıkçılığı

İnsan tarafından kültüre alınarak suni veya doğal ortamlarda değişik yöntemlerle yetiştirilen balıklara kültür balığı, yetiştirme işine ise kültür balıkçılığı denir. Kültür balıkçılığı tüketime uygun, ekonomik değeri olan deniz ve tatlı su canlılarının bilimsel yöntemler ile ticari olarak doğal ve yapay ortamlarda optimum ekolojik şartlar sağlanarak yumurta evresinden başlayıp canlının tüm yaşam evrelerini kontrollü şartlarda geçiştirilerek yapılan üretim şeklidir. Türkiye’de yetiştiriciliğin başladığı ilk yıllarda daha kolay olan sazan üretiliyorken sazanın ekonomik değerinin düşük olması sonucunda son yıllarda ekonomik değeri daha yüksek olan alabalık yetiştiriciliği ağırlık kazanmıştır (Özçağlar 2006 143-144).

Ülkemizde kültür balıkçılığının ana kaynağı akarsular, doğal göller ve yapay baraj gölleridir. Tunceli ilinde yapılan tatlı su balıkçılığı yapay baraj gölü olarak nitelendirebileceğimiz Keban baraj gölünün bulunduğu alanlarda yoğunluk kazanmaktadır. Baraj gölünde 20’den fazla tür ve alt tür düzeyinde balık belirlenmiştir. Pertek ve Mazgirt ilçelerinde bu balık türleri üzerinde faaliyet gösteren su ürünleri kooperatif bulunur. Ayrıca ilin en büyük suyunu oluşturan Munzur Suyu bütünüyle alabalık için doğal yetiştirme ortamıdır. Kaynağından baraj gölüne kadar temiz, soğuk ve berrak olan Munzur suyunda bulunan alabalık dünyaca ünlüdür. Ancak Munzur Suyunun büyük bir kısmı Milli Park alanı olduğu için amatör balıkçılarda gelişmiş avlanma yaptığından dolayı balık türleri korumak için avlanma yasağı getirilmiştir. Yeni balık türü korumak için Ovacık ilçe merkezinde de bir alabalık üretim çiftliği kurulmuştur. İl genelinde 3 tane su ürünleri kooperatifi vardır. Bunlar Keban baraj gölü üzerinde, Nazimiye Dereova’da ve Ovacık ilçe merkezinde alabalık üreticiliği yapılmaktadır. 2008 yılı verilerine göre Mazgirt ilçesinde Munzur ve Pülümür çaylarının birleştiği alanlardaki havuzlarda 250 ton balık üretimi gerçekleşmiştir. Ovacıkta Munzur suyu üzerindeki gözelerde iki havuzdan 125 ton üretim görülürken, Nazimiye Dereova’da 5 ton üretim gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak Tunceli, doğal su kaynakları bakımından çok zengin olmasına rağmen su ürünleri üretimi yok denecek kadar azdır. Su ürünleri yetiştiriciliği yapılabilecek kaynakların tespiti için il genelinde yaşanan en büyük problem su kaynakları etütlerinin yapılamaması ve gerekli özenin gösterilmemesidir. Ancak Keban Baraj gölü üzerinde kafes balıkçılığına uygun yerlerin tespit edilmesi ve balıkçılığa açılması ileriki dönemlerde önemli bir ekonomik potansiyel oluşturabilir.

Sonuç ve Öneriler

Tunceli'nin topografik yapısı dağlık ve engebeli oluşu, çayır-mera ve orman alanları geniş, tarım alanı ise dardır. Tunceli ilinin coğrafi yapısı kısmen ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine olanak tanımamıştır. Tunceli ilinde hayvan sayılarında sürekli bir azalma yaşanmıştır. İlde ekonomik nedenlere bağlı yaşanan göç olayları, çayır ve meraların bilinçsiz kullanımı bu azalmaya neden olmuştur.

İlin hayvancılık potansiyelini geliştirmek, daha ucuz besleme kaynağı olan kaba yemden faydalanmak ve birim alandan daha fazla gelir elde etmek amacıyla hububat üretiminden vazgeçip, dekara daha fazla gelir getiren kaba yem üretimin artırılması ile mümkün olacaktır. Bu durum aynı zamanda üreticilerin daha fazla gelir elde etmelerini sağlayacak, hayvancılığın ve hayvansal üretimin sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır. Yem bitkilerinin ekim alanının artırılması toprak muhafazası açısından da yararlı görülmektedir.

Tunceli İlinin hayvancılık için uygun mera arazilerine sahip olması hayvancılığın geliştirilmesi için avantaj olarak kabul edilebilir. Mera arazileri il arazi toplamının % 42'sini teşkil etmektedir. Çayır-mera varlığı açısından ilin büyük bir potansiyelini teşkil eden Pülümür ve Ovacık yaylalarının ıslah çalışmaları yapıldıktan sonra kullanıma açılması, koyun varlığı nedeniyle süt üretimindeki payı da düşünülerek küçükbaş hayvancılık geliştirilebilir.

Su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı için büyük bir kaynak mevcuttur. Ayrıca sulanabilecek araziler için yeterli yeraltı ve yerüstü su potansiyeli vardır. Su ürünleri üretimi için yeterli miktarda su kaynağı mevcuttur. Su kaynaklarının debisi ve sıcaklığı su ürünleri yetiştiriciliğine uygundur.

Küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayılarında bir azalma görülürken arı kovanı sayısında bir artış gözlenmiştir. Bu artışa bağlı olarak da ekonomik anlamda bir gelişme gözlenmiştir. İldeki yaylalarda bal üretimini önemli ölçüde etkileyecek mevcut doğal floranın düzenlenerek konaklama alanı olarak arıcılığa daha da önem verilebilir.

Hayvancılık faaliyetleri Tunceli ilinin kuzey kesimindeki köylerde genellikle aile işletmeciliği şeklinde yapılırken güney kesimindeki köylerde ticari ve ekonomik anlamda yapılmaktadır. Son birkaç yıl içinde bu eksikliği gidermek amacıyla az toprak gerektiren faaliyet kollarına ağırlık verilmiştir. Bunlar süt ve süt sığırcılığı, arıcılık, kültür balıkçılığıdır.

İlde yerleşik hayvancılığa geçmek için modern hayvancılık teşvik edilmekte ve suni tohumlama ile mevcut hayvanların ıslahı yoluna gidilmektedir. İlde uygun ilçeler (Çemişgezek ve Pertek) yem bitkileri üretim merkezi haline getirilebilir. Bu üretim teşvik

edilerek hayvancılık açısından iyi bir fırsat yaratılabilir. Köye dönüş projelerine önem verilerek terör nedeniyle boşalmış köylerdeki kullanılmayan tarım arazileri tarıma açılabilir. Mera ve çayırlar ıslah edilerek hayvancılık canlandırılabilir.

Kaynakça

- Batu, S., 1943, *Türkiye’de Hayvancılık*, Türk Coğr. Der., S,3-4, sf.309-315, İstanbul.
- Darkot, B., 1974, *Doğu Anadolu’nun Coğrafi Özellikleri*, Ata.Ü.Ed.Fak. Arşt. Derg. s.5, sf.111-118, Erzurum.
- Demir, P., 2003, *Şavak Aşiretinde Yaylacılık Faaliyetleri*, Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak. Coğr. Böl. (Yayınlanmamış Lisans Tezi) Elazığ.
- Denker, B., 1960, *Güneydoğu Toroslar’da Göçebelik*, Türk Coğr.Derğ., S:20, s;136-142, İstanbul.
- Doğanay, H., 1994, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Gazi Büro yayınevi, Ankara.
- Erinç, S.,1953, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İ.Ü.Coğr. Enst.Yay. No:15, İstanbul.
- Köksel, B., 2001, *Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık*, Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst. Coğr. Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi) Elazığ.
- Kutlu, M., 1987, *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık* Ankara.
- Özçağlar, A., 1995, *Türkiyede Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvancılığın Coğrafi Dağılışı*, Ank. Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi Sayı 4, Ankara.
- Özçağlar, A., 2006 *Coğrafyaya Giriş, Sistemler, Kavramlar, Yöntemler*, Hilmi Usta matbaacılık Ankara.
- Saraçoğlu, H., 1956, *Türkiye Coğrafyası Üzerine Etüdler-I*, Doğu Anadolu, Maarif Basımevi, İstanbul.
- Sarıbeyoğlu, M., 1951, *Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri Coğrafyası*, Ank.Üniv. Dil. Tarih Coğrafya Fak. Doğu Anadolu Araştırma İstasyonu, Yay No. 1, Ankara.
- Sarısaltıkoğlu, S., 2006, *Tunceli İlinde Hayvancılığın Dağılışı*, Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak. Coğr. Böl. (Yayınlanmamış Lisans Tezi) Elazığ.
- Tuncel, H.,1992, *Türkiye’de (1966-1988 yılları arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış*, Türkiye Coğrafyası Uyg. ve Araş. Merk. Derg. S. 1 Ankara.
- Pamukçu, S., 1990, *Fırat Havzasında Hayvancılık*, Fırat Üniv. Coğrafya Sempozyumu. (14-15 Nisan) sf. 235-238, Elazığ.
- Raporlar ve İstatistikler
- TÜİK 1991-2008 Yılları Arası Tunceli İli Hayvancılık İstatistikleri. T.C. Başbakanlık D.İ.E Yayınları, 4-5 Kasım 1998, I. Hayvancılık Kongresi, Sonuç Raporu, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- 1997 Köy Envanter Etüdü Tunceli Kitapçığı, T.C. Başbakanlık D.İ.E Yayınları. Ankara.
- 1990, 2000, 2007 ADNKS, Tunceli İli Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık D.İ.E Yayınları. Ankara.
- 2003 Tunceli Tarım Master Planı, Tarım Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.